

DOI: 10.26104/NNTIK.2022.20.79.052

Зикирова Г.А., Акматкулов А.А., Омошова А.А.

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ
ДИСЦИПЛИНАЛАРДЫ КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУ

Зикирова Г.А., Акматкулов А.А., Омошова А.А.

ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ДИСЦИПЛИН В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

G. Zikirova, A. Akmatkulov, A. Omoshova

CAREER GUIDANCE TRAINING OF GENERAL EDUCATION
DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

УДК: 37.373.6:51

Бул макалда азыркы учурда көпчүлүк жаштар юрист, экономист, менеджер, банк кызматкери болууга басым жасалары айтылат. Бул кесиптегилер көп даярдалып жаткандыктан эмгек рыногунда жумуш табылышы кыйынчылыктарды туудурат. Бир жагынан ушундай себептердин артынан мектепти бүтүргөндөр өз мүмкүнчүлүктөрүнө жараша ылайыктуу кесипке ээ болуу, келечегин туура чече албаган учурлар көп кездешүүдө. Жыйынтыгында, өзүнө туура келбеген жогорку окуу жайларын бүтүп, иштөөгө келгенде кыйналып, аргасыздан башка кесипке өтүп жаткан жаштардын саны арбып баратат. Ушундан улам кесипке багыт берүү, үйрөтүү, окутуу ишин жөнгө салуу зарылдыгы келип чыгып отурат. Жаштар терең ойлоношун, коомго да, өзүнө да пайдалуу кесипке ээ болушу зарыл жана бардык эмгек жолунда өз алдынча кесиптик карьера түзүп, жооптуу чечимдерди кабыл алууга үйрөтүү бүгүнкү билим берүүнүн милдети болуп саналары көрсөтүлөт.

Негизги сөздөр: контекст, логика, лингвистика, интуиция, антиципация, рефлексия, технология, адаптация, байланыш, манипуляция.

В этой статье говорится, что в настоящее время большинство молодых людей сосредоточены на том, чтобы быть юристами, экономистами, менеджерами, банковскими служащими. Найти работу на рынке труда сложно, потому что люди в этих профессиях проходят большую подготовку. С одной стороны, следуя таким причинам, часто бывает, что выпускники школ не могут правильно определиться со своим будущим, чтобы получить подходящую профессию в соответствии со своими возможностями. В результате растет число молодых людей, которые заканчивают несоответствующие им высшие учебные заведения и испытывают трудности, когда дело доходит до работы, и вынуждены переходить на другую профессию. Из-за этого возникает необходимость профориентации, обучения, регулирования преподавательской деятельности. Необходимо, чтобы молодые люди глубоко думали, имели профессию, полезную как для общества, так и для себя, и чтобы на протяжении всей своей трудовой деятельности они самостоятельно строили профессиональную карьеру и учились принимать ответственные решения, что является задачей сегодняшнего образования.

Ключевые слова: контекст, логика, лингвистика, интуиция, антиципация, рефлексия, технология, адаптация, коммуникация, манипуляция.

This article says that currently most young people are focused on being lawyers, economists, managers, bank employees. It is difficult to find a job in the labor market, because people in these professions undergo a lot of training. On the one hand, following such

reasons, it often happens that school graduates cannot correctly determine their future in order to get a suitable profession in accordance with their capabilities. As a result, there is a growing number of young people who graduate from non-conforming higher education institutions and experience difficulties when it comes to work, and are forced to switch to another profession. Because of this, there is a need for career guidance, training, and regulation of teaching activities. It is necessary that young people think deeply, have a profession that is useful both for society and for themselves, and that throughout their working life they independently build a professional career and learn to make responsible decisions, which is the task of today's education.

Key words: context, logic, linguistics, intuition, anti-perception, reflection, technology, adaptation, communication, manipulation.

Кыргыз Республикасынын эмгек, миграция жана жаштар министирлигинин маалыматы боюнча жакынкы беш жылдын ичинде Кыргызстандын эмгек рыногуна өтө көп кесипкөй адистер талап кылынат. Бул агрардык өнөр жайына, курулушка, энергетикага, билим берүү тармагына, кызмат көрсөтүү чөйрөсүнө, информациялык технологияга тиешелүү. Демек, Кыргыз Республикасынын жаштарды кесипке багыт берүү системасын өнүктүрүүнүн концепциясынын түпкү маңызында кесипке багыт берүү бардык тараптан бирдиктүү иш аракеттер менен коштолуп, мазмуну жана уюштуруусу үзгүлтүксүз ишке ашса, анда кесипти тандоо, кесипке даярдоо, кесипке багыттап окутуу жана кесипке ээ болуу маселеси толук кандуу ишке ашаары баса белгиленген. Ушул концепцияда көрсөтүлгөндөй кесипке багыт берүү системасын өнүктүрүүгө төмөнкү милдеттерди чечүү менен жетишүүгө болот:

1. Кесиптик багыттоо системасынын инфраструктурасын түзүү жана өнүктүрүү.
2. Кесипке багыттоо ишмердигиндеги ар түрдүү тараптардын байланышуу механизмдин түзүү.
3. Кесиптик билим берүү менен эмгек рыногунун ортосунда бирдиктүү маалыматтык чөйрө түзүү.
4. Кесипке багыттоо ишмердигин окутуу-усулдук жагынан камсыздоо [6].

Жогорку окуу жайларда болочоктогу математика мугалимин даярдоодо математика курсун ар башка адистиктердеги студенттердин кесибине багыттап

окутууга киришүүдөн мурда, балдарды кесипке багыттоо, кесип, адис жана жогорку окуу жайларда студенттерди кесипке багыттап окутуу жөнүндөгү түшүнүктөргө токтолобуз.

Таалим – тарбия процесси студенттердин кесипти тандоо, кесипке ээ болуусу балдардын курактык психологиясы менен байланышып, алардын табиятынан болгон жөндөмү, шыгы, максаттуу бир ишке дит кое билүүсү менен байланышта. Биздин изилдөөбүздө кесипке кеңири токтолгонубузду туура деп эсептейбиз, себеби биз сөз кылып жаткан кесипке багыттап окутуунун башаты ошондо жатат деп белгилей кетмекчибиз.

Алгач жөндөмгө түшүнүк берсек: жөндөм – ар нерсенин ыгын, жолун, көзүн тапкан ишмердик, жарамдуулук, эпчилдик, аткаруу шыгы. Жөндөмдүү адам деп – кандайдыр бир ишти аткарууга жарамдуу, иш жүзүнө ашырууга жөндөмү бар, шыктуу инсанды түшүнөбүз. Демек бул жөндөм түшүнүгү – шык, жөндөмдүүлүк, шыктуулук менен байланышта каралат. Эми шык деген-ынтаа, кунт, көңүл; экинчи бир мааниси: жөндөм, талант, ийкем- дегенди түшүндүрөт. Шыктуу адам деген – бир нерсеге шыгы бар, жөндөмдүү, ийкемдүү, ышкылуу, ынтаалуу, кунттуу. Ушул аталган түшүнүктөргө тектеш дагы бир түшүнүк бул – дит, бир нерсеге дитин коюу. Дитин коюу деп - бир нерсеге абдан берилүү, чындап көңүлүн салуу. Жасап жаткан иштин зарылдыгын аңдап түшүнбөсө, адам аны аткарууга толук бойдон дитин кое албайт. Жыйынтыгында: ушул түшүнүктөргө кеңири токтолгонубузду себеби, алар өспүрүм окуучу баланын интеллектуалдык касиеттерин аныктоого түздөн-түз таасир берет жана жаштарды кесипке даярдоодо, келечектеги жашоосунун адистик багытын көрсөтүүгө жасалган аракет болот [1].

Жаштарды кесипке багыттоону натыйжалуу ишке ашыруу үчүн ата-энелер менен мугалимдер эки багыттагы илимий жана практикалык билим менен билгичтиктерге ээ болуулары зарыл. Биринчиси курактык психология болсо, экинчиси, кесиптин теориясы жана практикасы боюнча. Курактык психологиянын негизги маселелери И.Б. Бекбоев тарабынан аныкталып, ал өзүнүн балдардын психологиясы деген эмгегинде балдардын курактык мезгилдерин, ар бир курактын өзгөчөлүгүн, нормалдуу жана аномалдуу өнүгүүнүн негизги типтерин, баланын өнүгүүсүнүн түзүлүшүн жана динамикасын изилдөөнүн маанисин ачып көрсөткөн [3].

Мугалимдер менен ата-энелер курактык психологиянын теориялык маселелери менен катар, анын практикалык маселелерин өздөштүрүүлөрү зарыл. Алар өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: психикалык функциялардын курактык нормаларын, адамдын психикалык ресурстарын жана чыгармачыл потенциалын аныктоо; балдардын психикалык саламаттыгын жана

психикалык өнүгүүсүн системалуу көзөмөлгө алуучу кызматты түзүү жана проблемалуу кырдаалдарда ата-энелерге жардам көрсөтүү; курактык жана клиникалык диагностика жүргүзүү; адамдын жашоосунун кризистик мезгилдеринде психологиялык жардам берүү функцияларын ишке ашыруу; окуу-тарбия процессин, үзгүлтүксүз билим берүүнү оптималдуу түрдө уюштуруу. Курактык психология боюнча билимдердин мазмуну, маңыздуу белгилери, багыттары, аларды билген мугалим менен ата-энелердин, билим, билгичтиктери балдардын кесип тандоосуна жардам берет.

Жогоруда көрсөтүлгөн балдардын шык жөндөмдөрү жаштардын, болочоктогу кесибин тандоонун, адистикке ээ болуусуна шарт түзөт. Эми бул түшүнүктөрдөн соң кесип, адис, кесипке багыттоо жана кесипке багыттап окутуу жөнүндө түшүнүктөргө токтолобуз.

Кесип – бул адистикти, жөндөмдүүлүктү талап кылуучу белгилүү иш тармагы же белгилүү багыт менен өнүктүрүлүп отурган ишмердүүлүк, профессия. Демек, кесип – адам жасоочу иштердин тармагы болсо, ал эми адис ошол иштин бир тармагы боюнча машыккан адамды түшүнөбүз деп белгиленет. Кесиптин түрлөрү көп болгондугуна байланыштуу аларды негизги белгилери боюнча классификациялоо милдети пайда болгон. Кесип, кесипке ээ болуу, адис дегенде биз адам менен ошол адамдын аракет жасоочу объектисинин өз ара байланышын түшүнүп, кесипти классификациялоонун негизи катары адам менен объектилердин өз ара карым-катнашы кабыл алынаарын көрсөткөн [2].

Ал эми кесипти классификациялоонун негизи катары адам менен объектилердин өз ара карым-катнашы кабыл алынат, илимде кеңири таралган кесиптин төмөнкүдөй типтерин сунуштаган: адам - табият, адам - адам, адам - техника, адам көркөм образ, адам - белгилер системасы.

Азыркы учурда адистерди даярдоодо негизги багыт жогорку квалификацияга, кесиптик компетенттүүлүккө, талап кылынган технологияларды түзүүгө жана өздөштүрүүгө, технологиялар трансферин ишке ашырууга илимдин даяр эместигине жасалууда. Бул үчүн математиканы терең түшүнүү, өнүккөн математикалык жөндөм, математика каражаттарынын ишмердүүлүгүндө пайда болгон реалдуу колдонмо маселелерди чечүүдө компетенттүүлүк талап кылынат. Негизги математикалык билими жок, техникалык окуу жайдын учурдагы бүтүрүүчүсү дайыма эле өз ишинде пайда болгон илимий-техникалык жана кесиптик маселелерди чечүүгө жана талдоого жөндөмдүү боло бербейт. Эсептөөлөрдөгү элементардык катталар, колдонмо математикалык программалардын пакетин колдонуу менен алынган инженердик эсептөөлөрдүн натыйжаларын туура талдап жана

чечмелей албоо техногендик кырсыктарга алып келиши мүмкүн. Заманбап инженердин моделин изилдөө көптөгөн жумуштарга арналган, анын компетенцияларын калыптандыруу методикасы, бирок бул тема заманбап инженердик билим берүү үчүн актуалдуу бойдон калууда, анткени бул көйгөйдү чечүүгө бирдиктүү мамиле жок. Бул маселе инженердин математикалык даярдыгы бөлүгүндө өзгөчө актуалдуу: инженерге кандай математика керек, ал кандай математикалык компетенттүүлүккө ээ болушу керек, кандай ыкмаларды түзүү керек жана анын өнүгүү деңгээлин кантип баалоо керек; бүтүрүүчү математика аркылуу реалдуу инженердик маселелерди чечүүгө даярбы жана бул маселелер ар кандай адистиктер үчүн кандай болушу керек? Акыркы мезгилде инженердик билим берүүнүн классикалык тармактарына (Архитектура, курулуш, инженерия) салыштырмалуу илимдин жана техниканын артыкчылыктуу багыттарына көбүрөөк көңүл бурулууда. Инженердик ЖОЖдордо математиканы окутуунун методикасынын көйгөйлөрү методисттер тарабынан ар тараптан изилденет: инженердин математикалык аппараты; инженердин математикалык жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрү; окутууда колдонмо маселелерди, математикалык моделдөө ыкмаларын колдонуу; инженердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу.

Адис бул – кайсы бир кесиптин айланасындагы белгилүү бир ишмердүүлүктүн түрү үчүн билим, билгичтик, көндүмдөрдүн жыйындысы, атайын даярдоо процессинде калыптанат. Демек, кесиптик (кеңири) түшүнүк катары каралып, анын ичинде бир же андан көп адистиктер болушу мүмкүн.

Ал эми адис деп – белгилүү бир ишке, кесипчиликке адистешкен, машыккан же ал боюнча атайын билим алып, үйрөнүп чыккан кызматкерди түшүнөбүз. Адистик болсо-кандайдыр бир иштин көзүн таап, жакшы машыккандык, адистешкендик же илимдин, техниканын жана искусствонун кандайдыр бир тармагы боюнча алган кесип, үйрөнгөн өнөрдү түшүнөбүз. Демек, адистешүү- белгилүү бир адистикке ээ болуу, адистикти өздөштүрүү, ал эми профессия-адам жасоочу иштердин тармагы болгон - кесипти түшүндүрөт [4].

Жыйынтыктап айтканда: кесип, адис, профессия, өнөр бири-бири менен тыгыз байланышта болуп, бири-бирин толуктап туруучу түшүнүктөр болуп эсептелет. Мисалы, мугалимдик – бул кесипке кирсе, анын ичинен биология мугалими-адистик болуп саналат деген жыйынтыкка келебиз.

Жогорку окуу жайларда таалим-тарбия иши менен катар болочоктун адистерин кесипке даярдоо биринчи орунда турат. Ал эми педагогикалык окуу жайдын максаты - заманбап талапка жооп берген компетенттүү мугалимдерди даярдоо болуп эсептелет. Му-

галимдик кесипке даярдоо кайсыл гана багыт болбосун, жалпы билим берүүчү (базалык бөлүмдөгү) дисциплиналарды окутуудан башталат. Ошол дисциплиналардын баардыгы болочоктогу мугалимдин кесиби не багытталып окутулуусу зарыл. Багыттуулук термининин аныкталышы С.И. Ожеговдун сөздүгүндө «кандайдыр бир нерсеге кызыгуусу, ой топтомунун бир максатка умтулушу» деп берилген [5].

Демек багыттуулук кандайдыр бир максатка багыт алышы, багыттоо ошол максатка жетишине өз ара жардамдашуу аракеттери.

Коомдун өсүп-өнүгүү шартына жараша окутуунун максаты, милдеттери, принциптери өзгөрөт. Орус окумуштуусу С.Я. Батышевдин эмгегинде «Студенттерди кесипке багыттап окутуу – бул билим берүү процессинин келечектеги адистердин кесиптик ой жүгүртүүсүнө жана чыгармачылык активдүүлүгүнө, тарыхый маданият баалуулугун өздөштүрүүгө, кесиптик ишмердүүлүккө позитивдүү, эмоционалдык баалуулук мамилелердин бар болушун талап кылуу менен кесиптик маданиятуулуктун негиздерин калыптандырууга багытталган субъектилердин биргелешкен ишмердүүлүктөрүнүн системасы» деген тыянакка келет [4].

Билим берүү системасында кесипке багыттап окутуу эң маанилүү өзгөчө орунду ээлейт. Кесипке багыттап окутуунун негизги максаты – болочок адистин кесиптик ишмердүүлүккө даярдыгын толук калыптандыруу. Кесиптик билим берүү инсандын керектөө-талаптарын гана канааттандырбастан интеллектуалдык өсүп-өнүгүшү менен маданияттуулук, нравалык жана коомдун илимий баалуулуктарын байытуу, илим менен практиканын эң жогорку жана актуалдуу жетишкендиктери боюнча максималдуу жакындаштырылган билимдерди берүүнү камсыз кылууга, инсандын граждандык позициясын калыптандырууга жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн арттырууга аракеттерди жумшоого чакырат. Психологиялык, педагогикалык илимий адабияттарды, ар түрдүү түшүнүктөрдүн трактовкаларын талдоонун натыйжасында биз «кесипке багыттап окутуу» дегенди инсандын интегралдык сапаты катары талаптардын, мотивдердин жана тандап алган кесибинин иш-аракеттерине кызыгуу менен умтулуусуна шарт түзүүчү, ошондой эле келечектеги адистердин окуу процессинде кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү максатында ар дайым өз алдынча билим алуусуна жана өзүн-өзү өркүндөтүүгө умтулуусун калыптандырган педагогикалык иш-аракеттер деген аныктоого токтолдук.

Жалпы математика курсун окутууда кесипке багыттоо жоболорунун жүзөгө ашырылышы болочок адистин кесиптик ишмердикке даярдыгынын математикалык аспектин калыптандырууну көздөйт. Аталган түшүнүктүн мазмуну төмөнкүлөрдү кам-

тыйт: ой жүгүртүүнүн өнүгүүсү жана акыл ишмердигинин кесиптик-маанилүү ыкмаларын калыптандыруу; атайын дисциплиналарды окуп үйрөнүү жана кесиптик даярдык үчүн математикалык түшүнүктөрдү камсыздоо; математика жаатында жана анын тиркемелеринде өзүн-өзү үзгүлтүксүз өнүктүрүүгө карата методологиялык даярдык.

Жогорудагы изилдөөлөргө талдоо жүргүзүүнүн негизинде кесипке багыттоо боюнча биз төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик: кесипке багыттоо – бул ар бир инсандын жөндөмдүүлүгүн, кызыгуусун, келечекте ээлөөчү ордун аныктап жана коомдо квалификациялуу даярдыгы бар адистерге муктаждыгын эске алуу менен аны аң-сезимдүү кесип тандап алууга жана ага даярдоо боюнча жүргүзүлүүчү педагогикалык иштердин системасы.

Бардык эле билим берүү – окутуунун принциптерине таянат. Ал эми кесиптик билим берүүдө кесипке багыттап окутуу принциби өзгөчө мааниге ээ. Кесипке багыттап окутуу принциби башка окутуунун дидактикалык принциптеринин ичинен негизги орунду ээлеп, окутуу процессинин негизги элементи болуп саналат. Кесипке багыттап окутуу принциби билим берүүдө жалпы түшүнүктөр менен атайын түшүнүктөрдүн ортосундагы карым-катнашын жөнгө салып турат жана инсандын жалпы өнүгүүсүнүн жана анын кесиптик өнүгүүсүнүн карым-катнашынын диалектикасын аныктап турат.

Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү Стратегиясында кесипке багыттап окутуу принцибинин негизин билим алуучунун жеке кызыкчылыктары менен коомдун муктаждыктарына ылайык кесиптик ишмердүүлүккө даярдыгы, адиске билим

жана тарбия берүүнүн бирдиктүү системасында жалпы билим берүүчү жана кесиптик аспектилердин айкалышы түзөт [6].

Кесипке багыттап окутуу принцибинин жүзөгө ашырылышы инсандын жалпылыгы жана кесипкөйлүүгү, ЖОЖдо окутулуучу дисциплиналардын теориялык мүнөзү менен ал теориялык билимдерди кесиптик ишмердигинде пайдалана билүүдөгү практикалык жөндөмү ортосундагы карама-каршылыктарды чечет.

Адабияттар:

1. Алиев Ш.А. Педагогика багытындагы гуманитардык адистердин студенттерине кесипке ылайык математикалык билим берүүнүн илимий-дидактикалык негиздери [Текст]: автореф.дис... пед. илим. докторунун ... дисс.: 13.00.02 / Ш. Алиев. - Бишкек, 2005. - 44 с.
2. Абдырахманов Т.А. Азыркы билим берүүдөгү компетенттик мамиле [Текст]: окуу-методикалык куралы / Т.А. Абдрахманов, М.А. Ногаев. – Бишкек, 2013. - 121с.
3. Бекбоев И.Б. Современные технологии подготовки и проведения урока. - Бишкек, 2011. - С 28-31.
4. Батышев С.Я. Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям [Текст]: С.Я. Батышев, А.М. Новиков. - М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. - 512 с.
5. Ожегов С.И. Толкового словаря русского языка [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. - М., 1949.
6. Кыргыз Республикасынын жаштарды кесипке багыт берүү системасын өнүктүрүүнүн концепциясы [Текст] / Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. - Бишкек. - №201 23-март 2012 жыл.
7. Зикирова Г.А., Акматкулов А.А. Организационные педагогические условия для формирования предметных компетенций студентов. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. №. 5. С. 113-116.